

Tisztelt Képviselő Asszony!

Tisztelt Elnökhelyettes Úr!

Hölgyeim és Uraim, Kedves Vendégeink!

A kárpát-medencei magyarság 20. századi nemzeti traumái között mind mélységében, mind kiterjedtségében a legjelentősebbek között kell nyilvántartanunk a magyar nemzetiségű és a Magyarország egykori területén élő, más nemzetiségű polgári lakosság második világháború utáni tömeges elhurcolását és a szovjetunióbeli kényszermunka táborokba történő deportálását.

A második világháború mind az emberi, mind az anyagi veszteségek tekintetében korábban nem látott pusztulását hozta a teremtett világnak és az emberi javaknak. Közép- és Kelet-Európában a totális háború jegyében az egymással szemben álló totalitárius-diktatórikus rendszerek az első pillanattól fogva nemcsak az ellenséges haderővel szemben léptek fel erőszakos és fegyveres eszközökkel, hanem a polgári lakosság ellen is tömeges megtorló intézkedéseket hajtottak végre.

S miként a nemzetiszocialista Németország, úgy a sztálini Szovjetunió is, saját határain belül élő társadalmi csoportjain, népein, etnikumain is megpróbálta keresztül vinni a totális felszámolás, az internálás, az erőszakos beolvasztás különböző kísérleteit.

A végül győztes, és önmagát felszabadítónak nevező Vörös Hadsereg, az általa elfoglalt területeken százezrek, milliók számára nem a régen várt békét, a diktatúráktól mentes szabadságot, hanem a szülőföldről való elűzetést és elhurcolást, a kényszermunka, a rabság, a megalázottság időszakát hozta el.

A Szovjetunió az általa elfoglalt területeken a megszállásnak nemcsak az anyagi jóvátételben, hanem az emberi munkaerőben mérhető árát is kíméletlenül megkövetelte. Sztálin a hitleri Németország utolsó csatlósának tekintett Magyarországra; így a magyarsággal szemben kíméletlen eszközök és módszerek alkalmazására adott felhatalmazást, így a szovjet hadsereg által uralt területek, s így Kárpátalja magyar ajkú lakossága számára az 1944-es év – a frontok, a háború átvonulása után – újabb rendkívüli megpróbáltatásokat hozott.

Kárpátalján Sztálin parancsára „háromnapos jóvátételi munka” címén 1944 novemberében kezdődött meg annak a több ezer magyar és német ajkú civil férfitársnak az összegyűjtése, akiket végül fegyveres kísérettel a szolvyai gyűjtőtáborba tereltek, majd a Gulagra szállítottak.

A Szovjetunió, katonai fölényével és geopolitikai helyzetével súlyosan visszaélve, az egykori Magyarország területén összegyűjtött, fogságba vetett polgári személyek nagy részét tulajdonképpen hadifogolyként, míg kisebb részüket internáltként hurcolta el, s ez a szovjet fogolygyűjtő akció voltaképpen a megtorlás, az etnikai és politikai tisztogatás, valamint a kényszermunkásszerző akciók sorába illeszkedett.

Szomorú és megdöbbentő tény, hogy a korabeli dokumentumok szerint a civil foglyokat a szovjet katonai és belbiztonsági hatóságok hadifogolyként, internáltként, vagy egyszerűen csak letartóztatottakként tartották nyilván. Mondhatnánk, hogy az elhurcoltak, a családjuktól, szeretteiktől elragadottak a sztálini Szovjetunió mérhetetlen világháborús ember- és anyagi veszteségei jóvátételére irányuló igényeknek, a háború utáni újjáépítés hatalmas emberi erőforrás szükségletének estek áldozatul. De közben azt is tudjuk, hogy az elhurcoltatásra ítélt népcsoportok, települések kijelölésénél a kollektív bűnösség elvének szempontjai is nagymértékben szerepet játszottak.

A győztes nagyhatalom gúnyos cinizmusa tükröződött vissza a „málenkij robot” kifejezésben is, hiszen a polgári lakosságot azzal próbálták megnyugtatni, hogy az összefogdosott munkaképes férfiakat és nőket, egy rövid ideig tartó, néhány napos munkára viszik csupán el, amelyből végül nemcsak néhány hónapos, de többéves kényszermunka lett.

A túlélők és hazatértek visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy már az utazás során, majd a munkatáborokban is rendkívül mostoha körülmények, indokolatlanul nagy fizikai igénybe vétel, katasztrofális higiénés és egészségügyi viszonyok, éhezés, hideg, zsúfolt barakkok, bántalmazások és megfélemlítés vártak az elhurcoltakra, és csupán a jó szerencsén múlt, hogy ki Szibériába, ki a melegebb égövi területekre, ki útépítésekhez, ki bányákba került.

Internettel átszőtt, mobiltelefonnal ellátott világunkban mennyire elképzelhetetlennek tűnik, hogy szereteteinkről hosszú éveken át mindenféle híradás, levél nélkül választanak el bennünket, s azt sem tudjuk, szerettünk él-e, hal-e egyáltalán. Az otthonuktól, családjuktól, ismerőseiktől indoklás és magyarázat nélkül elszakított tízezrekre a félelem, a bizonytalanság, a kiteszítottság várt.

Az internálások révén a Szovjetunió látszólag több milliós, tömeges és ingyenes munkaerőre tett szert, de pontosan tudjuk, hogy az ilyen típusú munkának mekkora a hatékonysága, a valódi gazdasági értéke. Az elhurcoltak férfiak, idősek és fiatalok, illetve a hátramaradott családtagok szenvedése össze nem hasonlítható ezzel.

Sajnos, a történelemnek éppen ezek, embertömegeket méltánytalanul szenvedésre ítéelő, kizsigerelő időszakai azok, amelyek a hiteles levéltári dokumentumok tekintetében a leghiányosabb szakaszai. Források nélkül pedig nemcsak hogy nem rekonstruálható a maga teljességében a múlt e kíméletet nem ismerő korszaka, de megnehezül és szinte ellehetetlenül minden jogos kárpótlás esetén a jogbiztosító dokumentumok felkutatása is.

És bizony nem segítette sem a személyes, sem a közösségi feldolgozást, sem pedig az elhurcoltak társadalmi visszailleszkedését, hogy a kommunizmus évtizedeiben a megbélyegzettség több emberöltőn, sokak esetében egy egész életen át megmarad.

Személyes példaként áll előttem mostohanagyapám Kossuth cigarettát szívó, olcsó kávé szűrőcsölgető szikár alakja, aki alig húszévesen ugyancsak megjárta a szovjet kényszermunkatáborokat (negyven kilós volt, mikor hazatért), de mindennek ellenére volt olyan életvidám ember, hogy hazatérte után – mivel szakmájának megfelelő munkáról nem is álmodhatott – előbb halárusként, majd a diósgyőri drótygyárban három műszakos dróthúzóként is vállalta, hogy 1964-ben megözvegyült nagyanyámat (korábbi szerelmét) és 4 árva leánygyermekét, köztük anyámat is, önzetlenül támogassa és felnevelje. Ha kérdezni próbáltam a történetekről, csak annyit mondott a kényszermunka táborban eltöltött évekről, hogy bizony, kedves unokám, az nagyon-nagyon nehéz volt.

A „málenkij robot” időszakának leginkább kiszolgáltatott csoportjai a kárpátaljai magyarság köréből kerültek ki, hiszen a sztálini Szovjetunió tulajdonképpen saját belügyének tekintette a kárpátaljai magyarság elhurcolásának ügyét. Ám rövidesen a Kelet-Európára telepedő kommunista diktatúrákban is bevett gyakorlattá vált a nem kívánatos, felszámolásra ítélt társadalmi rétegek, etnikumok internálása, kitelepítése.

Nagyon szomorú, hogy az elhurcoltak és a munkatáborokban életüket veszettek lélekszámáról pontos adataink mind a mai napig nincsenek, és a levéltári adatok és kutatások hiányosságai

miatt feltételezhető, hogy soha nem is lesznek. Ezért is kell az áldozatokra közösen, együtt emlékeznünk.

Boldogabb generációk azok, akiknek nincsenek emlékképeik diktatúrákról, rabságról, szolgaságról, s éppen ezért kell az emlékezet folytonosságáról gondoskodnunk, az egykori tragikus események emlékét napirenden tartanunk. Jogunk és kötelezettségünk ma már az emlékezet, és ebből eredően feladatunk az emlékeztetés. Ebben nyújt segítséget mindannyiunk számára ez a kiállítás is, amelynek nagy örömmel adott otthont Magyarország legnagyobb közgyűjteménye, a Magyar Nemzeti Levéltár.

Példa ez arra is, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár és valamennyi megyei tagintézménye örömmel kínál partnerséget és együttműködést a magyar nemzeti múlt, a helyi történelem sorsfordító eseményeinek feltárásában, bemutatásában, a levéltár által őrzött dokumentumok feldolgozásában.

Gratulálunk e kiállítás kigondolóinak, megalkotóinak, és reméljük, hogy a Kárpátaljai magyarság 1944-es tragikus sorsának bemutatásán keresztül hozzájárulhatunk az egész nemzet, a teljes magyarság közös emlékezetének megőrzéséhez, ápolásához.

Dr. Fülöp Tamás

főigazgató-helyettes